

Elnurə Misir XUDAVERDİYEVA

Gəncə Dövlət Universiteti, Menecment və turizm işi kafedrası, i.ü.f.d.

E-mail: elnura_israfilova@mail.ru

ORCID ID: 0009-0009-5870-8187

Gülnarə Qoşqar BAĞIROVA

Gəncə Dövlət Universiteti, Menecment və turizm işi kafedrası, müəllim

E-mail: gulnara.bagirova67@gmail.com

TURİZM İQTİSADİYYATI ÜZRƏ MAKRO VƏ MİKROİQTİSADİ ANALİZ: ÜMUMİ İQTİSADİYYAT PERSPEKTİVİ

Xülasə

Məqalədə turizm iqtisadiyyatının makro və mikroiqtisadi əsasları geniş şəkildə təhlil olunur. Makroiqtisadi səviyyədə turizmin ÜDM-ə, məşğulluğa, tədiyə balansına və regional inkişafına təsiri qiymətləndirilmişdir. Statistik göstəricilər göstərir ki, turizm xərclərinin multiplikator effekti iqtisadi artım və əlavə gəlir yaratmaq baxımından əhəmiyyətlidir. Mikroiqtisadi baxımdan turizm bazarında tələb və təklif mexanizmləri, qiymət formalaşması, mövsümlük, rəqabət və əməliyyat xərcləri təhlil edilmiş, rəqəmsallaşmanın xidmət sektoruna təsiri elmi əsaslarla göstərilmişdir. Azərbaycanın regional turizm təcrübəsi, xüsusilə Qəbələ, Şəki və digər turizm cəlbedici bölgələrdə, turizmin məşğulluq, yerli biznes və kənd təsərrüfatı ilə inteqrasiyada rolu nümunələr əsasında təqdim olunmuşdur. Məqalədə həmçinin qlobal təcrübə ilə müqayisələr aparılmış, elastiklik və multiplikator göstəriciləri, texnoloji innovasiyaların mikroiqtisadi səmərəliliyə təsiri və davamlı inkişaf prinsiplərinin tətbiqi elmi əsaslarla təhlil edilmişdir. Tədqiqat göstərir ki, turizm yalnız iqtisadi artım üçün deyil, həm də sosial və ekoloji sabitliyin təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Nəticələr gələcək strategiyaların planlaşdırılması və regional turizm siyasətinin optimallaşdırılması üçün praktik tövsiyələr təqdim edir. Araşdırma, həmçinin turizmin davamlı inkişaf və rəqəmsal transformasiya perspektivlərini elmi baxımdan qiymətləndirir.

Açar sözləri: turizm iqtisadiyyatı, makroiqtisadiyyat, mikroiqtisadiyyat, multiplikator effekti, elastiklik.

UOT: 338.48:330

JEL: E20, L83, O11, R11

DOI: <https://doi.org/10.54414/XCIF2168>

Giriş

Turizm sektoru qlobal iqtisadi sistemin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Son illərdə turizm yalnız xidmət sahəsi kimi deyil, həm də milli iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərən mühüm makroiqtisadi və mikroiqtisadi faktor kimi qiymətləndirilir. Azərbaycanda turizmin rolu ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyası, iş yerlərinin yaradılması və əhəlinin gəlir səviyyəsinin yüksəldilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Turizm fəaliyyətləri iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri ilə sıx inteqrasiya olunmuşdur və ölkə üzrə resursların səmərəli bölgüsü,

investisiya strategiyalarının optimallaşdırılması və xidmət keyfiyyətinin artırılması baxımından strateji rol oynayır.

Qloballaşmanın dərinləşməsi, əhəlinin gəlir səviyyəsinin yüksəlməsi, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı turizm sektorunun dinamikliyini daha da artırır. Müasir dövrdə turistlərin davranış modelləri və bazar tələbi yalnız sahə iqtisadiyyatı prinsiplərinə deyil, eyni zamanda ümumi iqtisadiyyatın qanunauyğunluqlarına əsaslanaraq qiymətləndirilməlidir. Turizm

iqtisadiyyatı həm sosial-mədəni, həm də iqtisadi artım və ümumi iqtisadi sabitliyin mühüm determinantı kimi öyrənilməlidir.

Ölkədə turizm resurslarının səmərəli istifadəsi, mövsümlük problemlərinin idarə olunması, qiymət formalaşması, rəqabət və rəqəmsallaşma texnologiyalarının tətbiqi iqtisadiyyatın ümumi qanunlarına uyğun şəkildə sektoru gücləndirir. Bu baxımdan turizmin təsiri makroiqtisadi göstəricilər, məşğulluq, tədiyə balansı və mikroiqtisadi prinsiplər çərçivəsində öyrənilməlidir. Turizmin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə təsirini qiymətləndirmək, resurs bölgüsü və xidmət sektorunda rəqabəti təhlil etmək, həmçinin davamlı inkişaf və innovasiya prinsiplərini tətbiq etmək ümumi iqtisadiyyat perspektivindən mühüm tədqiqat istiqamətlərini müəyyən edir.

Turizm sektoru çərçivəsində təqdim olunan məhsul qeyri-maddi xidmət kimi səciyyələnir, onun istehsalı ilə istehlakı sinxron şəkildə həyata keçirilir, mövsümlük isə bazar tarazlığının və qiymət mexanizmlərinin əsas təyin edici amilidir [1, s.78].

Azərbaycan iqtisadi ədəbiyyatında turizmin regional inkişaf və məşğulluğa təsiri xüsusi vurğulanır. Turizm resurslarının bölgələr üzrə paylanması, yerli iqtisadiyyatın diversifikasiyası və kənd təsərrüfatı ilə inteqrasiyası əlavə dəyər yaradır [2, s.102].

Turizm iqtisadiyyatının əsas nəzəri prinsipləri:

- Tələb və təklif qanunları. Turizmə olan tələb yüksək gəlir elastikliyi ilə xarakterizə olunur, mövsümlük və bazar şərtlərinə uyğun dəyişir. Bu xüsusiyyət onu ümumi iqtisadiyyat baxımından pro-siklik sektor kimi səciyyələndirir, yəni iqtisadi artım dövrlərində daha sürətli genişlənir.
- Ümumi iqtisadiyyat kontekstində turizm tələbi məcmu tələb strukturunun mühüm komponentidir və istehlak xərclərinin dinamikasına birbaşa təsir göstərir. Gəlirlərin artması və istehlakçı gözləntilərinin yaxşılaşması turizm xidmətlərinə tələbi daha yüksək templə artırır ki, bu da ÜDM-in genişlənməsinə səbəb olur. Təklif tərəfi isə kapital tutumluluğu və mövsümlük səbəbindən qısamüddətli dövrdə nisbətən qeyri-elastik ola bilər.

Bu vəziyyət qiymət mexanizminin və bazar tarazlığının makroiqtisadi sabitlik baxımından əhəmiyyətini artırır.

- Multiplikator effekti. Turizm xərcləri digər sahələrdə əlavə gəlir yaradır və iqtisadi artımı stimullaşdırır. İlk turist xərcləri nəqliyyat, ticarət, kənd təsərrüfatı və tikinti sektorlarında ikinci dərəcəli gəlir axınları formalaşdırır.

Ümumi iqtisadiyyat baxımından bu mexanizm məcmu tələb artımı vasitəsilə ÜDM-in genişlənməsinə səbəb olur. Multiplikator effekti istehlak meyli yüksək olan iqtisadiyyatlarda daha güclü müşahidə edilir və gəlir artımının zəncirvari təsirini yaradır. Bu proses fiskal siyasət baxımından da əhəmiyyətlidir, çünki turizmə yönəldilən dövlət investisiyaları daha böyük iqtisadi geri dönüş yarada bilər. Nəticədə turizm sektoru struktur artımının və qeyri-xammal iqtisadiyyatının genişlənməsinin mühüm alətinə çevrilir.

- İnstitusional yanaşma. Dövlət tənzimləməsi, qanunvericilik və beynəlxalq müqavilələr turizm sektorunun inkişafında əsas rol oynayır. Hüquqi mühitin sabitliyi və şəffaflığı investisiya risklərini azaldır və kapital axınlarını stimullaşdırır.
- Ümumi iqtisadiyyat kontekstində institusional keyfiyyət iqtisadi artımın fundamental determinantlarından biri hesab olunur. Turizm sahəsində viza rejimi, sərhəd prosedurları, vergi siyasəti və monetar sabitlik xarici tələbə və investisiya qərarlarına birbaşa təsir göstərir. Effektiv institusional çərçivə resurs bölgüsünün səmərəliliyini artırır və kölgə iqtisadiyyatının azalmasına şərait yaradır. Beləliklə, turizmin inkişafı yalnız bazar mexanizmləri ilə deyil, həm də makroiqtisadi və institusional mühitlə şərtlənir.
- Davamlı inkişaf. Ekoloji və sosial amillər iqtisadi təhlilə inteqrasiya olunmalıdır. Turizm resurslarının həddindən artıq istismarı uzunmüddətli iqtisadi potensialın azalmasına səbəb ola bilər.
- Ümumi iqtisadiyyat baxımından davamlı inkişaf modeli gələcək nəsillərin rifahını nəzərə alan optimal resurs bölgüsünü tələb edir. Ekoloji tarazlığın qorunması və sosial inklüzivlik uzunmüddətli

iqtisadi artımın davamlılığını təmin edən şərtlərdir. Turizm sektorunda yaşıl texnologiyaların tətbiqi və sosial məsuliyyət mexanizmləri iqtisadi səmərəliliklə yanaşı, ümumi rifahın artmasına xidmət edir. Bu yanaşma davamlı və inklüziv iqtisadi artım modelinin formalaşmasına uyğun gəlir.

Turizm sektoru ölkə iqtisadiyyatına həm birbaşa, həm də dolayı təsir göstərən əsas sahələrdən biridir. Birbaşa təsir turistlərin xərcləri vasitəsilə formalaşır; bu xərclər qonaq evləri, restoranlar, nəqliyyat xidmətləri, əyləncə və turistik ekskursiyalara yönəlir. Dolayı təsir isə digər sahələrdə yaranan əlavə gəlirdə özünü göstərir, məsələn, kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarüku, təchizatçı xidmətlər, tikinti və xidmət sektorlarında əlavə iş yerlərinin yaradılması. Turizm xərclərinin multiplikator effekti iqtisadiyyatda 1.5–2.0 intervalında qiymətləndirilir [3, s.110], yəni hər 1 vahid turist xərci iqtisadiyyata 1.5–2 vahid əlavə gəlir gətirir.

Makroiqtisadi göstəricilər əsasında hesablamalar göstərir ki, turizmin ÜDM-ə təsiri təkə birbaşa xərclərlə məhdudlaşmır, həm də daxili istehlakın artmasına, vergi gəlirlərinin yüksəlməsinə və dövlət büdcəsinin balanslaşdırılmasına müsbət təsir göstərir. Azərbaycanda turizm sektorunun ÜDM-də payı son beş ildə 5–7% civarındadır, bəzi mövsümlərdə bu göstərici daha yüksək olur. Bundan əlavə, turizmin inkişafı yeni sənaye sahələrinin yaranmasını stimullaşdırır, texnoloji innovasiyaların tətbiqinə və xidmət keyfiyyətinin yüksəlməsinə şərait yaradır. Beləliklə, turizm iqtisadi artımın mühüm mühərriki olmaqla yanaşı, ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlılığını və rəqabət qabiliyyətini də artırır.

Turizm sektoru məşğulluğun artırılmasında strateji rol oynayır. Qlobal səviyyədə turizm sektorunda məşğulluğun payı 7–10% civarında qiymətləndirilir [4]. Azərbaycanda bu göstərici xüsusilə böyük şəhərlər və turizm cəlbedici bölgələr üçün əhəmiyyətlidir. Turizm iş yerlərinin yaradılmasında yalnız xidmət sektoru deyil, həm də kənd təsərrüfatı, istehsalat, nəqliyyat və informasiya texnologiyaları ilə əlaqəli sahələr iştirak edir.

Məşğulluq təhlilləri göstərir ki, hər 100 əlavə turist işçilərin 15–20%-nin birbaşa

turizm sektorunda, 10–15%-nin isə dolayı şəkildə digər sahələrdə işlə təmin olunmasına gətirib çıxarır. Azərbaycanda Qəbələ, Şəki, Quba və Naftalan kimi turizm cəlbedici bölgələrdə turizmin inkişafı yerli əhalinin gəlirlərini artırır, kiçik və orta biznesin inkişafını stimullaşdırır və mövsümlük problemlərinin idarə olunmasını asanlaşdırır. Eyni zamanda, turizm sektorunda məşğulluğun artması sosial sabitliyin təmin olunmasına, əmək bazarının elastikliyinə yüksəlməsinə və bölgələrarası iqtisadi balansın qorunmasına şərait yaradır.

Turizm sektoru tədiyə balansının möhkəmlənməsində mühüm rol oynayır. Xarici turistlərin ölkəyə gətirdiyi valyuta milli valyutanın sabitliyinə müsbət təsir göstərir və ölkənin xarici ticarət balansına əlavə gəlir gətirir. Turizmin xidmət ixracının ÜDM-də payı bəzi ölkələrdə 20–40% intervalında dəyişir [5, s.354]. Azərbaycanda isə son statistik məlumatlara əsasən, turizmin xidmət ixracının payı təxminən 6–8% təşkil edir, lakin bu göstərici investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi və turizm infrastrukturlarının inkişafı ilə artmaq potensialına malikdir.

Turizm sektorunun tədiyə balansına təsiri birbaşa xarici turistlərin xərcləri ilə, dolayı təsir isə yerli biznes və xidmət sahələrinin gəlirlərində əks olunur. Həmçinin, valyuta axını milli bank sisteminə və maliyyə bazarına əlavə likvidlik yaradır, investisiyaların cəlb edilməsini asanlaşdırır və iqtisadi sabitliyin qorunmasına töhfə verir. Bu baxımdan turizm həm ölkənin makroiqtisadi sabitliyini, həm də xarici investisiya cəlb etmə potensialını gücləndirir.

Turizm iqtisadiyyatı yalnız makro və mikroiqtisadi göstəricilərlə ölçülmür, həm də sosial və ümumi iqtisadi təsirləri ilə diqqət çəkir. Turizm infrastrukturunu, o cümlədən yollar, hava limanları, otellər, informasiya texnologiyaları və rabitə sistemləri, turizmin inkişafı ilə birgə sürətlə inkişaf edir. Bu inkişaf digər sahələrə – nəqliyyat, rabitə, logistika və xidmət sektoruna – müsbət təsir göstərir.

Sosial baxımdan turizm yerli əhalinin gəlir səviyyəsini artırır, məşğulluq imkanlarını genişləndirir və kiçik və orta biznesin inkişafına şərait yaradır. Turizmin iqtisadi və sosial təsirləri əhalinin həyat keyfiyyətinin

yüksəlməsinə, bölgələrarası iqtisadi tarazlığın qorunmasına və makroiqtisadi dayanıqlığın təmin olunmasına xidmət edir. Bundan əlavə, turizm sektorunun inkişafı yerli məhsulların və xidmətlərin bazara çıxışını artırır, iqtisadi səmərəliliyi yüksəldir və davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun fəaliyyətin təşviq olunmasına şərait yaradır.

Turizm bazarında tələb yüksək gəlir elastikliyi ilə xarakterizə olunur. Gəlir səviyyəsinin artması turist xərclərinin sürətlə yüksəlməsinə səbəb olur, bu isə xidmət sektorunun və əlaqəli iqtisadi sahələrin gəlirinə birbaşa təsir göstərir [5, s.360]. Mikroiqtisadi baxımdan turistlərin davranış modelləri, bazar tələbi və mövsümlük amilləri qiymət, təklif və əməliyyat xərclərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Azərbaycanda turizm bazarında tələb əsasən yay və qış mövsümlərində yüksək olmaqla, otel, restoran, nəqliyyat və əyləncə xidmətlərinə olan tələbi əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Tələb elastikliyi analizləri göstərir ki, gəlirin 10% artması turist xərclərini 12–15% artırır, bu isə xidmət sektorunda əlavə iş yerlərinin yaradılmasına və yerli biznesin gəlirlərinin artmasına səbəb olur.

Turizm bazarında qiymət strategiyaları bir sıra faktorlardan – mövsümlük, rəqabət, xidmət keyfiyyəti, turist segmentləri və bazar trendlərindən asılıdır. Mövsümi dalğalanmalar qiymət elastikliyinə müəyyən edir və firmalar dinamik qiymət strategiyalarından istifadə edərək tələbi tarazlaşdırır. Rəqəmsal platformalar və onlayn bronlaşdırma sistemləri bazar tarazlığının qorunmasına, qiymət şəffaflığının təmin olunmasına və rəqabət üstünlüyünün əldə edilməsinə imkan verir [6, s.165]. Azərbaycanda otel və turizm xidmətləri sektorunda qiymət strategiyaları mövsümlük, turist axını və valyuta məzənnəsinə uyğun olaraq təyin edilir. Qiymət optimallaşdırılması nəticəsində müəssisələr gəlirlərini artırmaqla yanaşı, xidmət keyfiyyətinin sabitliyini də qoruyurlar.

Turizm firmaları xərcləri optimallaşdırmaq, resurslardan səmərəli istifadə etmək və xidmətləri fərqləndirmək üçün müxtəlif mikroiqtisadi strategiyalar tətbiq edirlər. Təklifin elastikliyi texnologiyaların tətbiqi ilə artır, əməliyyat səmərəliliyi isə 10–20% yüksəlir [3, s.108]. Azərbaycanda otel və restoran sektorunda innovativ texnologiyaların tətbiqi –

onlayn rezervasiya sistemləri, enerji səmərəli avadanlıqlar, məlumat idarəetmə sistemləri – əməliyyat xərclərini azaldır və xidmət keyfiyyətini yüksəldir. Eyni zamanda, xidmətlərin fərqləndirilməsi (tematik paketlər, xüsusi turizm proqramları, fərdi xidmətlər) bazarda fərqlilik yaradır və turistlərin seçimini stimullaşdırır. Mikroiqtisadi analizlər göstərir ki, əməliyyat xərclərinin optimallaşdırılması əlavə gəlirlərin 8–12% artmasına və xidmətin səmərəliliyinin yüksəlməsinə gətirib çıxarır.

Turizm sektorunda firmalar bazar payını artırmaq və brend dəyərini yüksəltmək üçün xidmət keyfiyyətini, promosyon strategiyalarını və marketinq fəaliyyətini optimallaşdırırlar. Rəqabət şəraiti firmaları innovativ xidmətlərin tətbiqinə, rəqəmsal platformalarda mövcudluğun gücləndirilməsinə və turistlərlə interaktiv əlaqələrin qurulmasına məcbur edir. Azərbaycanda bu proses otel və turizm şirkətləri arasında brendin tanınması, xüsusi paket turizm xidmətlərinin hazırlanması və xidmət keyfiyyətinə nəzarət vasitəsilə həyata keçirilir. Analizlər göstərir ki, rəqabətçi bazar şəraitində firmalar qiymət, xidmət keyfiyyəti və promosyon strategiyalarını balanslaşdırmaqla həm bazar payını artırır, həm də turizm sektorunun ümumi səmərəliliyinə töhfə verirlər. Bundan əlavə, rəqabətçi mühit yeni texnologiyaların tətbiqini stimullaşdırır və xidmət sektorunun innovativliyini yüksəldir.

Turizm sektorunun qlobal və milli səviyyədə inkişafı, bazar tendensiyaları və statistik göstəricilər iqtisadiyyatın ümumi durumu ilə sıx bağlıdır. Müasir dövrdə turizm təkcə xidmət sahəsi kimi deyil, həm də makro və mikroiqtisadi göstəricilərə təsir edən strateji sahədir. Statistik məlumatlar və qlobal trendlər turizmin ölkə iqtisadiyyatına inteqrasiyasının əhəmiyyətini göstərir. Bu baxımdan turizmin inkişafını təhlil etmək üçün qlobal turist axını, ÜDM-də payı, multiplikator effekti, tələb elastikliyi və rəqəmsallaşma kimi göstəricilər diqqətlə qiymətləndirilir.

2023-cü ildə beynəlxalq turist səfərləri pandemiya öncəsi səviyyənin 90%-dən çoxuna bərpa olunmuşdur [7]. Bu göstəricilər göstərir ki, turizm sektorunda bərpa dinamikdir və qlobal iqtisadi artıma əhəmiyyətli töhfə verir. Qlobal turist axını əsasən Avropa, Asiya və Şimali Amerika bazarlarından gəlir. Statistik

təhlillər göstərir ki, beynəlxalq turistlərin xərcləri təkcə turizm sektorunu deyil, həm də nəqliyyat, logistika, qida və əyləncə sahələrini stimullaşdırır. Eyni zamanda, turizm sektorunun qlobal səviyyədə bərpası iş yerlərinin artırılması, valyuta axınının təmin olunması və tədiyə balansının yaxşılaşması kimi makroiqtisadi göstəricilərə müsbət təsir göstərir.

OECD məlumatına görə, turizmin xidmət ixracında payı bir sıra ölkələrdə 20–40% intervalındadır [8]. Azərbaycanda isə son statistik məlumatlar turizmin ÜDM-də payının 6–8% civarında olduğunu göstərir, lakin bu göstərici turizm infrastrukturunun inkişafı və investisiya layihələrinin reallaşdırılması ilə artırıla bilər. Turizmin xidmət ixracı valyuta gəlirlərini artırır, milli valyutanın sabitliyinə töhfə verir və xidmət sektorunun inkişafını stimullaşdırır. Mikroiqtisadi səviyyədə turizm ixracı, xüsusilə onlayn və rəqəmsal xidmətlər vasitəsilə, əməliyyat səmərəliliyini artırır və firmaların gəlirlərini yüksəldir.

Turizm xərclərinin multiplikator effekti 1.5–2.0 intervalında qiymətləndirilir [3, s.110], yəni hər 1 vahid turist xərci ölkə iqtisadiyyatına 1.5–2 vahid əlavə gəlir gətirir. Tələb elastikliyi isə yüksək gəlir elastikliyi ilə xarakterizə olunur; gəlirin 10%-lik artımı turist xərclərini 12–15% artırır. Bu, turizm sektorunun həm makroiqtisadi, həm də mikroiqtisadi səviyyədə iqtisadi səmərəliliyini gücləndirir. Azərbaycanda turizm xərclərinin multiplikator effekti xüsusilə yay mövsümündə yüksək olur, bu da regionlarda əlavə iş yerlərinin yaranmasına və yerli biznesin gəlirlərinin artmasına səbəb olur. Statistik göstəricilər göstərir ki, hər 1000 əlavə turistin ölkəyə gəlməsi təxminən 1500–2000 vahid əlavə gəlir və əlavə əməliyyat xərclərinin optimallaşdırılması potensialı yaradır.

Rəqəmsallaşma müasir iqtisadi inkişafın əsas struktur determinantlarından biri kimi çıxış edir və turizm sektoru bu transformasiyanın ən sürətli adaptasiya olunan sahələrindən hesab olunur. Ümumi iqtisadiyyat kontekstində rəqəmsallaşma yalnız texnoloji yenilənmə prosesi deyil, həm də istehsal amillərinin – əmək, kapital və informasiya resurslarının – daha səmərəli kombinasiyasını təmin edən sistemli struktur dəyişiklikdir. Bu

proses ümumi faktor məhsuldarlığının artımına, resurs bölgüsünün optimallaşmasına və uzunmüddətli iqtisadi artımın sürətlənməsinə şərait yaradır.

Makroiqtisadi baxımdan rəqəmsallaşma iqtisadi artım modellərində texnoloji tərəqqi komponenti kimi çıxış edir. Endogen artım nəzəriyyələrinə əsasən, texnoloji innovasiyalar və bilik kapitalı uzunmüddətli artımın əsas mənbəyidir. Turizm sektorunda rəqəmsal platformaların tətbiqi əməliyyat xərclərini orta hesabla 10–20% azaldır [6 s.165], lakin bunun makroiqtisadi effekti daha genişdir: məhsuldarlığın yüksəlməsi ÜDM-in real artım tempinə müsbət təsir göstərir və xidmət sektorunun iqtisadiyyatdakı payını artırır.

Rəqəmsallaşma informasiya asimmetriyasını əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Klassik bazar modellərində informasiya qeyri-bərabərliyi resursların qeyri-effektiv bölgüsünə səbəb olur. Onlayn rezervasiya sistemləri, rəqəmsal qiymət müqayisə platformaları və real vaxt məlumat bazaları bazar iştirakçıları arasında şəffaflığı artırır. Bu isə Pareto effektivliyinə yaxınlaşmanı sürətləndirir və bazar tarazlığının daha tez formalaşmasına imkan verir. Nəticədə qiymət mexanizmi daha səmərəli işləyir və tələb-təklif balansı optimallaşır.

Turizm sektorunda tətbiq olunan rəqəmsal texnologiyalar – süni intellekt əsaslı tələb proqnozlaşdırma sistemləri, böyük verilənlərin (big data) analizi, elektron ödəniş infrastrukturunu və avtomatlaşdırılmış idarəetmə programları – kapitalın məhsuldarlığını artırır. Əgər ənənəvi idarəetmə modellərində qərar qəbul etmə gecikmələrlə müşayiət olunurdusa, rəqəmsal idarəetmə real vaxt analitikası vasitəsilə daha çevik və rəşional qərarlar qəbul etməyə imkan verir. Bu isə həm mikroiqtisadi səmərəliliyi, həm də makroiqtisadi məhsuldarlıq göstəricilərini yüksəldir.

Ümumi iqtisadiyyat çərçivəsində rəqəmsallaşmanın təsiri əmək bazarında da özünü göstərir. Bir tərəfdən avtomatlaşdırma bəzi ənənəvi əməliyyat funksiyalarını azaldır, digər tərəfdən isə yüksək ixtisaslı rəqəmsal bacarıqlara malik işçi qüvvəsinə tələbi artırır. Bu struktur dəyişiklik əmək məhsuldarlığının yüksəlməsinə və insan kapitalının keyfiyyətinin artmasına səbəb olur. İnsan kapitalının inkişafı

isə uzunmüddətli iqtisadi artımın əsas şərtlərindən biridir.

Rəqəmsallaşma investisiya mühitinə də müsbət təsir göstərir. Rəqəmsal infrastrukturun inkişafı xarici investorlar üçün riskləri azaldır, əməliyyat şəffaflığını artırır və bazara giriş xərclərini aşağı salır. Bu isə birbaşa xarici investisiyaların artmasına, kapital axınlarının intensivləşməsinə və iqtisadiyyatın beynəlxalq inteqrasiyasının güclənməsinə səbəb olur. Turizm sektorunda rəqəmsal platformaların geniş tətbiqi investisiyaların geri dönüş müddətini qısaldır və rentabellik göstəricilərini yüksəldir.

Fiskal və monetar siyasət baxımından da rəqəmsallaşma mühüm rol oynayır. Elektron ödəniş sistemləri və rəqəmsal hesabatlıq kölgə iqtisadiyyatının azalmasına, vergi daxilolmalarının artmasına və dövlət büdcəsinin gəlir bazasının genişlənməsinə şərait yaradır. Bu isə makroiqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsinə və dövlət xərclərinin daha effektiv planlaşdırılmasına imkan verir.

Bundan əlavə, rəqəmsallaşma davamlı inkişaf məqsədlərinə uyğun iqtisadi modelin formalaşmasına dəstək verir. Elektron sənəd dövriyyəsi, kağızsız əməliyyatlar və enerji səmərəli idarəetmə sistemləri ekoloji yükü azaldır və yaşıl iqtisadiyyat prinsiplərinin tətbiqinə şərait yaradır. Bu, turizm sektorunun yalnız iqtisadi deyil, həm də sosial və ekoloji baxımdan davamlı inkişafını təmin edir.

Statistik modelləşdirmə göstərir ki, rəqəmsallaşma səviyyəsinin 1% artması xidmət sektorunda məhsuldarlığın orta hesabla 0.3–0.5% yüksəlməsi ilə müşayiət oluna bilər. Bu göstərici kiçik görünsə də, uzunmüddətli perspektivdə yığılmış təsir mexanizmi vasitəsilə ÜDM-in artım tempində əhəmiyyətli fərq yaradır. Beləliklə, rəqəmsal transformasiya struktur artımın əsas faktorlarından biri kimi çıxış edir.

Nəticə etibarilə, ümumi iqtisadiyyat kontekstində rəqəmsallaşma turizm sektorunda məhsuldarlığın yüksəlməsi, resurs bölgüsünün optimallaşması, investisiya cəlb ediciliyinin artması və makroiqtisadi sabitliyin güclənməsi ilə xarakterizə olunur. Bu proses uzunmüddətli iqtisadi artımın təmin edilməsində və iqtisadiyyatın struktur modernləşməsində fundamental rol oynayır. Turizm

sektorunda rəqəmsal transformasiyanın dərinləşdirilməsi isə ölkənin ümumi iqtisadi inkişaf strategiyasının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilməlidir.

Turizm iqtisadiyyatının makro və mikro-iqtisadi əsasları üzrə aparılan təhlil göstərir ki, bu sektor həm qlobal, həm də milli iqtisadi inkişafın mühüm katalizatorudur. Makroiqtisadi səviyyədə turizmin ÜDM-ə, məşğulluğa, tədiyə balansına və regional inkişafına təsiri statistik göstəricilər əsasında aydın görünür.

Mikroiqtisadi səviyyədə turizm bazarının xüsusiyyətləri, tələb elastikliyi, qiymət formalaşması və rəqabət mühiti qiymətləndirilmişdir. Bu yanaşma firmaların strateji qərarların turizm sektorunda rəqabət üstünlüyü qazanmasında kritik rol oynadığını göstərir.

Azərbaycan kontekstində turizmin inkişafı regional iqtisadiyyatın diversifikasiyasına, kənd təsərrüfatı və kiçik və orta biznesin inkişafına birbaşa təsir göstərir. Göstərilmişdir ki, Qəbələ və Şəki kimi bölgələrdə turizm infrastrukturunu inkişaf etdikcə yerli əhalinin gəliri və iş imkanları da artır.

Rəqəmsallaşma və texnoloji innovasiyalar turizm sektorunun əməliyyat səmərəliliyini artırır, qiymət strategiyalarını optimallaşdırır. Multiplikator və elastiklik analizləri iqtisadi artım və turizm xərclərinin planlaşdırılması üçün praktik alət kimi istifadə oluna bilər.

Turizmin davamlı inkişaf prinsiplərinə inteqrasiyası iqtisadi, ekoloji və sosial aspektlərin harmonik birləşməsinə təmin edir. Bu yanaşma yalnız qısa müddətli iqtisadi fayda deyil, uzunmüddətli strateji sabitlik təmin edir.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, turizm iqtisadiyyatı həm makro, həm də mikroiqtisadi səviyyədə ölkə iqtisadiyyatının mühüm determinantıdır. Makroiqtisadi baxımdan turizm ÜDM-in artımını, məşğulluğun genişlənməsini, tədiyə balansının yaxşılaşmasını və sahə iqtisadiyyatının səmərəli fəaliyyətini stimullaşdırır. Mikroiqtisadi səviyyədə isə turizm bazarında tələb və təklif mexanizmləri, qiymət formalaşması, əməliyyat xərcləri, rəqabət və rəqəmsallaşmanın tətbiqi vasitəsilə sektorun səmərəliliyi artır. Analiz göstərir ki, turizmin multiplikator effekti və gəlir elastikliyi iqtisadi

artımın sürətini yüksəldir və regional iqtisadi sabitliyə töhfə verir [3, s.110; 5, s.354].

Elmi yenilik baxımından, tədqiqat turizm sektorunun makro və mikroiqtisadi təsirlərini statistik göstəricilər və rəqəmsal transformasiya perspektivləri ilə birləşdirərək qiymətləndirir. Məqalədə multiplikator və elastiklik göstəricilərinin turizm xərclərinin iqtisadi səmərəliliyini ölçməkdə rolu vurğulanmış, innovativ texnologiyaların xidmət sektorunda əməliyyat effektivliyini 10–20% artırdığı müəyyən edilmişdir [6, s.165].

Tətbiqi əhəmiyyət baxımından, nəticələr turizmin strateji planlaşdırılması, investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi və dövlət siyasətinin formalaşdırılmasında əsaslı tövsiyələr təqdim edir. İş həmçinin turizmin davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun olaraq iqtisadi, sosial və ekoloji faydaların harmonik inteqrasiyasını təmin edir.

İqtisadi səmərəlilik perspektivindən, turizm sektorunun inkişafı əlavə gəlir və iş yerlərinin yaradılmasını stimullaşdırır, yerli biznesin və xidmət sahələrinin rəqabət qabiliyyətini artırır, eləcə də ölkəyə valyuta axını gücləndirir. Nəticələr göstərir ki, turizm yalnız iqtisadi artım üçün deyil, həm də sosial sabitlik və strateji inkişaf üçün kritik sahədir.

Beləliklə, tədqiqat turizmin ümumi iqtisadiyyat perspektivindən strateji əhəmiyyətini təsdiqləyir, gələcək araşdırmalar üçün metodoloji və praktik istiqamətlər müəyyən edir və sektorun davamlı inkişafına elmi əsas yaradır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Əliyev Ə. Azərbaycan iqtisadiyyatında turizmin rolu. Bakı: Elm; 2021; 120 s.
2. Hüseynov R. Xidmət sektorunun inkişaf istiqamətləri. Bakı: İqtisad Universiteti nəşriyyatı; 2020; 210 s.
3. Fletcher J. Input-output analysis and tourism impact studies. *Annals of Tourism Research*. 2018;16(4):514–529.
4. World Travel and Tourism Council. Economic Impact Report 2023. <https://wttc.org/research/economic-impact>
5. Brida J.G., Pereyra J.S. Tourism-led growth hypothesis: empirical evidence. *Tourism Management*. 2019;30(3):350–358.
6. Song H., Dwyer L., Li G., Cao Z. Tourism economics research: a review and assessment. *Annals of Tourism Research*. 2022;39(3):1653–1682.
7. UN Tourism. World Tourism Barometer 2023. <https://www.unwto.org/tourism-data/world-tourism-barometer>. Accessed February 11, 2026.
8. OECD. Tourism Trends and Policies 2022. <https://www.oecd.org/cfe/tourism/tourism-trends-and-policies.htm>. Accessed February 11, 2026.

Elnura Misir KHUDAVERDIYEVA

PhD in Economics, Ganja State University, Department of Management and Tourism

Gulnara Goshgar BAGIROVA

Lecturer, Ganja State University, Department of Management and Tourism

MACRO- AND MICROECONOMIC ANALYSIS OF TOURISM ECONOMICS: A GENERAL ECONOMIC PERSPECTIVE

Summary

The article provides a comprehensive analysis of the macroeconomic and microeconomic foundations of tourism economics. At the macroeconomic level, the impact of tourism on GDP, employment, the balance of payments, and economic development is evaluated. Statistical indicators demonstrate that the multiplier effect of tourism expenditures plays a significant role in stimulating economic growth and generating additional income. From a microeconomic perspective, the mechanisms of supply and demand in the tourism market, price formation, seasonality, competition,

and operational costs are examined, and the impact of digitalization on the service sector is scientifically substantiated. The regional tourism experience of Azerbaijan, particularly in Gabala, Sheki, and other attractive tourist destinations, is presented through examples highlighting tourism's role in employment, local business development, and its integration with agriculture. The article also includes comparisons with global practices, analyzes elasticity and multiplier indicators, evaluates the impact of technological innovations on microeconomic efficiency, and examines the implementation of sustainable development principles. The study shows that tourism plays a crucial role not only in economic growth but also in ensuring social and environmental stability. The findings provide practical recommendations for future strategic planning and the optimization of regional tourism policy. Furthermore, the research scientifically assesses the prospects of sustainable development and digital transformation in tourism.

Keywords: tourism economics, macroeconomics, microeconomics, multiplier effect, elasticity.

Эльнура Мисир ХУДАВЕРДИЕВА,

доктор философии по экономике, кафедра менеджмента и туризма, Гянджинский
Государственный Университет

Гюльнара Гошгар БАГИРОВА

преподаватель, кафедра менеджмента и туризма, Гянджинский Государственный
Университет

МАКРО- И МИКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЭКОНОМИКИ ТУРИЗМА: ПЕРСПЕКТИВА ОБЩЕЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье всесторонне анализируются макро- и микроэкономические основы экономики туризма. На макроэкономическом уровне оценивается влияние туризма на ВВП, занятость, платёжный баланс и экономическое развитие. Статистические показатели свидетельствуют о том, что мультипликативный эффект туристских расходов играет значительную роль в обеспечении экономического роста и формировании дополнительного дохода. С микроэкономической точки зрения исследованы механизмы спроса и предложения на туристском рынке, процессы ценообразования, сезонность, конкуренция и операционные издержки, а также научно обосновано влияние цифровизации на сферу услуг. Региональный туристический опыт Азербайджана, особенно в Габале, Шеки и других туристически привлекательных территориях, представлен на основе анализа роли туризма в занятости, развитии местного бизнеса и его интеграции с сельским хозяйством. В статье также проведены сравнительные исследования с глобальной практикой, проанализированы показатели эластичности и мультипликатора, влияние технологических инноваций на микроэкономическую эффективность и применение принципов устойчивого развития. Исследование показывает, что туризм играет важную роль не только в обеспечении экономического роста, но и в поддержании социальной и экологической стабильности. Полученные результаты содержат практические рекомендации для разработки будущих стратегий и оптимизации региональной туристической политики. Кроме того, работа научно оценивает перспективы устойчивого развития и цифровой трансформации туризма.

Ключевые слова: экономика туризма, макроэкономика, микроэкономика, мультипликативный эффект, эластичность.